

Zaranie Śląskie

S E R I A   D R U G A

7 2021

Wydawnictwo Naukowe „Śląsk”

Redakcja

Redaktor naukowy tomu

prof. zw. dr hab. Ryszard Kaczmarek

Recenzja tomu

dr hab. Grzegorz Bębnik, Instytut Pamięci Narodowej

dr hab. Sylwester Fertacz, Uniwersytet Śląski

Przewodniczący Rady Redakcyjnej

prof. zw. dr hab. Jan Malicki

Rada Redakcyjna

prof. zw. dr hab. Wojciech Świątkiewicz

prof. zw. dr hab. Julian Gembalski

prof. zw. dr hab. Roman Kalarus

prof. zw. dr hab. Wiesława Korzeniowska

prof. dr hab. Krystyna Kossakowska-Jarosz

prof. dr hab. Zdzisław Krasnodębski

prof. zw. dr hab. Jerzy Sperka

prof. dr hab. Grzegorz Kucharczyk

prof. zw. dr hab. Adam Lityński

prof. dr hab. Zygmunt Woźniczka

prof. dr Ph.D. Aleš Zářický

doc. dr hab. Jana Raclavská

dr Roman Smolorz

dr Andrzej Krzystyniak

prof. zw. dr hab. Grażyna Barbara Szewczyk

prof. dr hab. Dariusz Rott

dr hab. prof. UŚ Zbigniew Kałużek

Komitet Redakcyjny

prof. zw. dr hab. Ryszard Kaczmarek (Redaktor Naczelny)

dr Tadeusz Sierny (Zastępca Redaktora Naczelnego)

dr Krystian Węgrzynek (Sekretarz Redakcji)

dr Agnieszka Magiera

dr Barbara Maresz

dr Marta Kasprowska-Jarczyk

Anna Kubica

Michał Garbacz

Spis treści

WSTĘP

Krzystian Węgrzynek

■ 5

STUDIA

Dariusz Zalega

Zygmunt Glücksmann. Działacz żydowskiej lewicy, lider niemieckich socjalistów na polskim Śląsku

■ 7

Tomasz Borówka

Ewakuacja archiwum katowickiego gestapo w świetle relacji Jiříego Wehlega, więźnia Sonderkommando Kattowitz

■ 17

Beniamin Czapla

Z historii żydowskiego handlu w Bytomiu. Działalność Louisa Taterki (1872-1942) w świetle raportów biura wywiadowczego Wilhelma Schimmelpfenga

■ 30

MISCELLANEA

„Świat z Felkiem był lepszy”

Dyskusja o życiu i twórczości Feliksa Netza (1939-2015) z udziałem Beaty Netz, Grażyny Barbary Szewczyk, Jana Malickiego, Tadeusza Siernego, Macieja Meleckiego, Artura Madalińskiego, Krzysztofa Karwata

■ 40

Andrzej Linert

Antoni Linert – nauczyciel i organista (14 V 1911-14 I 2002)

■ 58

RECENZJE

Piotr Skowronek

„Myślę o Tobie bezustannie” – korespondencja obozowa Józefa i Zofii Kretów

■ 75

Kamil Kartasiński

Ciemężyciele polskości czy władcy oświeceni? O elitach urzędniczych na Górnym Śląsku

■ 78

Krzysztof Węgrzynek
Rewolucyjne śląskie gawędy
■ 82

BIBLIOGRAFIA
■ 85

STRESZCZENIA
■ 106

SUMMARIES
■ 108

Wstęp

Jedną z przyczyn popularności biografistyki, będącej jednym z fundamentów historiografii, jest... jej ludzki charakter. Tak piszą o tym Jolanta Kolbuszewska i Rafał Stobiecki:

Mimowolnie uczłowiczamy przecież nie tylko jednostki, ale także inne podmioty działające – państwa, narody, rasy, klasy. W tym znaczeniu metoda biograficzna staje się rodzajem uniwersalnego podejścia do badania przeszłości w ogóle.

Niniejszy tom ma charakter biografistyczny. Na skromnych łamach „Zarania Śląskiego” nie ma – rzecz jasna – miejsca na publikację pełnych wyników badań biografii indywidualnej czy zbiorowej, lecz przede wszystkim na prezentację wyników wybranego sektora kwerendy lub ukazanie rezultatów pracy w konkretnej lokalizacji. I tak jest w tym przypadku.

Autorzy sięgali do rozmaitych zasobów archiwalnych: archiwów państwowych we Wrocławiu (Beniamin Czapla) i Katowicach (Dariusz Zalega), stenogramów Sejmu Śląskiego (D. Zalega) czy Archiwum Państwowego Muzeum Auschwitz-Birkenau w Oświęcimiu (Tomasz Borówka). Z efektami ich pracy możemy zapoznać się poprzez lekturę tekstów zamieszczonych w dziale *Studia*. Badacze przybliżają nam sylwetki postaci spoza Śląska, których losy w przeróżny sposób – poprzez politykę, handel, wojnę – z regionem się wiązały.

Zygmunt Glücksmann, pochodzący z Galicji, kierował Niemiecką Socjalistyczną Partią Pracy Polski na polskim

międzywojennym Śląsku; prowadził własną kancelarię adwokacką w Bielsku, w której także pomagał bezrobotnym oraz sprawował mandat bielskiego radnego.

Louis Taterka, kupiec żydowski z Bytomia, przybyły na Śląsk z Torunia, był jednym z największych handlarzy porcelaną w regionie, a specjalizował się w sprzedaży hotelom i restauracjom zastawy stołowej.

Jiří Wehle, czeski Żyd urodzony w Pradze, komunista, to więzień obozu koncentracyjnego w Oświęcimiu – członek Sonderkommando Kattowitz, skierowanego do transportu gestapowskich archiwaliów w związku z ewakuacją placówki gestapo z Katowic.

Dla każdego z wymienionych eksterminacyjne działania władz hitlerowskich były dramatyczną cezurą w biografii – pierwszy uciekł na wschód i zmarł w 1942 roku, w tym samym roku w Theresienstadt zmarł Taterka, ostatni z wymienionych przeżył, a po wojnie uczestniczył w ściganiu niemieckich zbrodniarzy wojennych.

W dziale *Miscellanea* również odnajdziemy materiały do biografii innych osobistości związanych z naszym regionem. Antoniego Linerta, nauczyciela i organistę z Komorowic, przedstawia jego syn – znany komik teatrológ, prof. Andrzej Linert.

Centralne miejsce tego tomu wypelnia relacja ze spotkania poświęconego twórczości cenionego poety, pisarza i tłumacza – Feliksa Netza. Dyskusja, zorganizowana przez Bibliotekę Śląską, odbyła się już

wprawdzie dwa lata temu – jeszcze przed wybuchem pandemii, lecz zawarte w niej refleksje i opinie nie straciły nic na aktualności. Spotkanie odbyło się w przeddzień wspomnienia 80 rocznicy urodzin twórcy (ur. 26.12.1939). W dyskusji wzięli udział znawcy jego twórczości: Beata Netz, wdowa po pisarzu, prof. Grażyna Barbara Szewczyk – germanistka, skandynawistka i polonistka, prof. Jan Malicki – dyrektor Biblioteki Śląskiej w latach 1991-2018, dr Tadeusz Sierny – redaktor naczelny Wydawnictwa Naukowego „Śląsk”, dr Artur Madaliński – dyrektor Muzeum „Górnośląski Park Etnograficzny w Chorzowie”, dr Krzysztof Karwat – dziennikarz, m.in. kierownik działu kultury miesięcznika „Śląsk” (1995-2010), Maciej Melecki – dyrektor Instytutu Mikołowskiego.

Feliks Netz, podobnie jak inni bohaterowie tego tomu, urodził się wprawdzie poza Śląskiem (we wsi Kretki koło Brodnicy), ale jednocześnie trwale wpisał się w jego kulturowy krajobraz. Uznanie zdobył jako dziennikarz radiowy (Polskie Radio Katowice) i prasowy („Poglądy”, „Panorama”, „Śląsk”), poeta (*Trzy dni nieśmiertelności*, *Krzyk sowy*), prozaik (*Urodzony w Święto Zmarłych*, *Dysharmnia caelestis*), tłumacz (przede wszystkim powieści wybitnego węgierskiego artysty Sándora Máraia). Był kierownikiem literackim zespołu filmowego Silesia. Fraza z wiersza *W blasku ich śmierci* stała się tytułem głośnego filmu Kazimierza Kutza *Śmierć jak kromka chleba* poświęconego bohaterskim górnikom z kopalni Wujek.

Przede wszystkim był piewą Katowic – to z tym miastem związał całe swoje zawodowe życie, to miasto unieśmiertelnił w swoich powieściach i wierszach. Tak pisał o Katowicach (o sobie) w *Dysharmonii caelestis*, nominowanej do Nagrody Literackiej Nike w 2005 roku:

Miał szesnaście lat. Dzień był chłodny, początek października. Na to miejsce, skrzyżowanie ulic Juliusza Ligonia i Królowej Jadwigi przyniósł go potężny przybój:

ludzka ciżba (...) Ktoś z ciżby krzyknął: „Będzie tu z tysiąc szabel!”. Swojskie zawołanie, chwytające za gardło. Licealista zachował w pamięci tych kilka chwil, kiedy – tak to czuł – poszerzała się jego dusza, ponieważ wypełniała ją – rosnąca z sekundy na sekundę – Polska. Czuł, a może już wiedział, że tej chwili musi mu starczyć na całe życie. Miasto, w którym żył od niedawna, zrzuciło z ramion szynel nienawistnej nazwy i on razem z tysiącem szabel bezlitośnie go deptał.

W 2017 w domu Feliksa Netza został otwarty Salon Polsko-Węgierski jego imienia, będący miejscem kontaktów literackich, artystycznych i naukowych twórców polskich i węgierskich, prowadzony przez Beatę Netz. W tym miejscu została zapowiedziana dalsza część dyskusji o katowickim artyście.

Większość zgromadzonych tu tekstów odkrywa przed czytelnikiem albo postaci zapoznane, albo wydarzenia jeszcze niedostatecznie opisane (działalność Niemieckiej Socjalistycznej Partii Pracy Polski, ewakuacja archiwum katowickiego gestapo, wpływ diaspory żydowskiej na rozwój górnośląskiego handlu). Dzięki ich lekturze możemy lepiej poznać procesy i mechanizmy historyczne nowożytności, ale także dostrzec ich ludzki wymiar.